

İNGİLTERE'DE PARLAMENTO EGEMENLİĞİ TEORİSİ

Doç. Dr. Ergun ÖZBUDUN

İngiliz anayasa hukukunun belki en belli başlı özelliği, İngiliz parlamentosunun egemen durumudur. Demokratik bir hükümet sistemine sahip devletlerin hemen hepsi, hiç değilse nazari alanda, anayasanın üstünlüğü ilkesini benimsemişken, demokrasinin beşiği olan İngiltere'de bunun tam karşıtı olan bir sistemin, yani Parlâmentonun sınırsız yasama yetkisine sahip bulunması esasının varlığı, gerçekten ilgi çekicidir. Biz bu yazımızda meseleyi tarihsel bakımdan ele alacak ve Parlâmentonun bu üstün durumu nasıl ve ne gibi aşamalardan geçerek elde ettiğini araştırarak değiliz. Keza, parlamento egemenliği ile anayasanın üstünlüğü sistemleri arasında karşılaştırma yapıp, bunlar hakkında bir değer yargısına varmağa da çalışmıyacağız. Sadece, İngiliz pozitif hukuka dayanarak, İngiliz Parlâmentosunun halen haiz bulunduğu üstün durumu açıklamaya gayret edeceğiz.

İngiltere'de tarihin eski devirlerinden beri egemenlik, daima «ortaklaşa» (co-operative) bir nitelik taşımış, yani Kral hiçbir zaman tek başına hareket edememiştir. ¹ Gerçekten, her devirde Kralın yanında bir takım meclisler bulunmuş ve bunlar, iktidarın kullanılmasına katılmışlardır. Anglo-Saksonlar devrinde Witans veya Witenagemot, Normal istilâsı ile Magna Carta'nın ilânı arasındaki devrede (1066-1215) saray divanı ve Curia Regis adlarını alan bu meclisler, kralın iktidarını az çok sınırlanmışlardır. ²

Bununla birlikte, Parlâmentonun yasama alanındaki üstünlüğü, ancak XVII. yüzyılın sonundan itibaren yerleşmiştir. Öte yandan, yürütme organının Parlâmentoya karşı sorumluluğu ilkesi de,

-
- (1) W.W. Lucas, «The Co-operative Nature of English Sovereignty,» *The Law Quarterly Review*, 26 (1910), s. 54-70, 247-258, 349-369.
 - (2) Charles Crozat, *Âmme Hukuku Dersleri, Cilt II, Kısım I: Orta Zamanlar*, (İstanbul, 1944), s. 62, 68-69, 82-88; İlhan Arsel, *Anayasa Hukukunun Umumi Esasları* (Ankara, 1955), s. 111, 113-114, 116-118.

Halkın Temsili Kanununa (Representation of People Act, 1832) gelinceye kadar açıkça teessüs etmiş değildi. ³ İngiliz Parlâmento-sonun böylece bir tarihsel gelişim sonucunda kazandığı üstün durum, devlet teorileri alanında da etkisini göstermekten geri kalmamış ve kendi Parlâmentolarının durumundan esinlenen bazı ünlü İngiliz kamu hukukçuları, İngiliz hukukî gelenekleri üzerine bir egemenlik kavramı kurmuşlardır. ⁴ İşte buna «Parlâmento egemenliği teorisi» adı verilmektedir.

Parlâmento egemenliği teorisini ilk defa açıkça ifade eden, Sir Thomas Smith olmuştur. Yazar, bu görüşünü «İngiliz Milletler Topluluğu» (**Commonwealth of England**) adlı ve ilk defa 1583'te basılmış olan eserinde savunmuştur. ⁵ Teori, esas itibarile, XVII. yüzyılda **common law** hukukçuları ile Parlâmento arasındaki ittifaktan kuvvet almıştır; gerçekten, bu yüzyıldan itibaren mahkemeler, teorisinin doğruluğu hakkında pek nadiren şüphe göstermişlerdir. ⁶

Devlet teorileri alanında, XIX. yüzyılın büyük İngiliz hukukçularından John Austin, sınırsız, bölünmez ve devredilmez olarak kabul ettiği egemenliğin, İngiltere'de Kral, Lordlar Kamarası, Avam Kamarası ve seçmenlerde olduğunu ileri sürmüştür. ⁷ Fakat şüphesiz ki, Parlâmento egemenliğini en etraflı ve inandırıcı şekilde açıklayan ve bu teorisinin kurucularından olan hukukçu, Albert Venn Dicey (1835-1922)'dir. ⁸ Bazı yönlerden ciddi eleştirilere uğramış olmakla beraber, kendisi, muarızlarının da kabul ve itiraf ettiği gibi, «İngiliz kamu hukukuna hukukî metodu uygulamış olan ilk

(3) E. C. S. Wade and G. Gofrey Phillips, **Constitutional Law** (London, 1955), s. 32.

(4) Charles Crozat, «XIX uncu Asırdan Zamanımıza Değın İngiliz Âmme Hukukunda Egemenlik Kavramı,» **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, XI (1945)'den ayrı bası, s. 42.

(5) Sir Frederick Pollock, «Sovereignty in English Law,» **Harvard Law Review**, 8 1(894-95), s. 244; Hood Phillips, **The Constitutional Law of Great Britain and the Commonwealth** (London, 1957), s. 36.

(6) E. C. S. Wade, «Introduction to Dicey's Law of the Constitution,» A. V. Dicey, **Introduction to the Study of the Law of the Constitution**, Ninth Edition (London, 1941), s. xl.

(7) A. V. Dicey, **Introduction to the Study of the Law of the Constitution**, Ninth Edition (London, 1941), s. 71; Crozat, «XIX uncu Asırdan Zamanımıza Değın İngiliz Âmme Hukukunda Egemenlik Kavramı,» s. 9.

(8) **Ibid.**, s. 42.

düşünürdür.»⁹ Bu bakımdan biz de, Parlamento egemenliği teorisini izah ederken, esas itibarıyla onun plânını izleyeceğiz.

I— PARLAMENTO EGEMENLİĞİNİN NİTELİĞİ

Parlamentonun Tanımı ve Unsurları :

Parlamento egemenliğinin anlam ve niteliğinden bahsetmeden önce, ilkin Parlamentosu tanımlamak gerekir. Gerçekten, «Parlamento, hukukçu dilinde, günlük konuşmadaki anlamından farklı olarak, Kral, Lordlar Kamarası ve Avam Kamarasını ifade eder; birlikte hareket eden bu üç unsur, «Parlamento ile birlikte Kral» (**King in Parliament**) olarak ifade edilir ve Parlamentosu meydana getirir.»¹⁰ Bununla birlikte, 1911 ve 1949 tarihli «Parlamento Kanunları» (**Parliament Acts**), Lordlar Kamarasının yetkilerini geniş ölçüde kısmıştır. Sözü geçen kanunlara göre, bazı hallerde Lordlar Kamarasının rızası olmaksızın kanun çıkarılması mümkündür.¹¹ Mamafih Dicey, eserinin 1914 tarihli baskısının giriş bölümünde, 1919 Parlamento Kanununun, «egemenliği Parlamento ile birlikte Kral'dan Kral ve Avam kamarasına (**King and Commons**) nakletmiş olmadığını, sadece Avam Kamarasının egemenlik üzerinde sahip bulunduğu hisseyi geniş ölçüde arttırmış ve Lordların hissesini azaltmış olduğunu» savunmuştur.¹² Gerçekten de, Lordlar Kamarasının, mâli kanunlar hariç diğer kanunların (**public bills**) çıkışını geciktirebilme yetkisi, fiiliyatta kanunun çıkış şansını azaltmaktadır.¹³ «Kralın yasama faaliyetindeki rolü ise tamamen şeklidir. Kraliçe Anne'den beri hiçbir hükümdar, bir kanun tasarısını onaylamama yetkisini kullanmamıştır; kralın onayda bulunması gereği, yerleşmiş bir anayasal teamül (**convention**)dür.»¹⁴

Parlamento Egemenliğinin Anlamı :

Parlamento egemenliği, tanımını yukarıda verdiğimiz Parlamentosunun, «İngiliz anayasasına göre her çeşit kanunu yapmak veya

(9) W. Ivor Jennings, *The Law and the Constitution*, Third Edition (London, 1944), s. xvii.

(10) Dicey, *op. cit.*, s. 39.

(11) Jennings, *op. cit.*, s. 132-134; E. W. Ridges, *Constitutional Law*, Eighth Edition (London, 1950), s. 105-108.

(12) H. J. Randall, «The Final Edition of Dicey on the Constitution,» *The Law Quarterly Review*, 31 (1915), s. 333; Wade, *op. cit.*, s. lxx.

(13) Jennings, *op. cit.*, s. 133.

(14) *Ibid.*, s. 134; Ridges, *op. cit.*, s. 21, 109.

ortadan kaldırmak hakkına sahip olduğu ve hiçbir kişi veya kurulun bir Parlâmento kanununu iptale veya ihmale hakkı bulunmadığı anlamına gelir.»¹⁵ XVIII. yüzyılın ünlü hukukçularından Blackstone, parlâmento egemenliğini şöyle tanımlamıştır: Parlâmento, «tabiat bakımından imkânsız olmayan her şeyi yapabilir; bu sebeple bazıları, onun kudretini, oldukça cesurane bir benzetme ile, 'parlâmentonun kadir-i mutlaklığı' (**Omnipotence of Parliament**) diye adlandırmakta tereddüt etmemişlerdir. Gerçekten, Parlâmentonun yaptığını dünyada hiçbir otorite bozamaz.»¹⁶ İsviçreli yazar De Lolme'un aynı prensibi ifade eden şu sözleri ise bir vecize haline gelmiştir: «Parlâmentonun, kadını erkek, erkeği kadın yapmak müstesna her şeyi yapabileceği, İngiliz hukukçularının temel bir prensibidir.»¹⁷

Parlâmento egemenliği prensibi, olumlu yönden şöyle tanımlanabilir: «Mahkemeler, yeni bir hukuk kuralı yaratan veya mevcut hukuku kaldıran yahut değiştiren her kanuna veya bunun herhangi bir kısmına uymak zorundadır.» Aynı prensip, olumsuz yönden de şu şekilde ifade edilebilir: «İngiliz anayasasına göre hiçbir kişi veya kurul, bir kanunu ihlâl edecek veya onun etkisini azaltacak, yahut diğer bir deyimle bir kanuna aykırı olduğu halde mahkemelerce uygulanacak kurallar meydana getiremez.»¹⁸

Şu halde şimdi Parlâmentoda egemenliğini önce olumlu, sonra da olumsuz yönden inceleyelim.

1. Parlâmento egemenliğinin olumlu anlamı (Parlâmentonun sınırsız yasama kudreti): Parlâmentonun yasama yetkisinin sınırsızlığını ispatlayacak örnekler sayısızdır. Bunların en önemli birkaç tanesini şu şekilde sıralayabiliriz:

a) 1701 Veraset Kanunu (**Act of Settlement**), tahta halefiyet şeklini değiştirmiş ve bu kanunun koyduğu sistem, 1936 tarihli «Majestenin Tahttan Feragati hakkındaki Kanun» (**His Majesty's Declaration of Abdication Act**) ile yeniden değişikliğe uğramıştır.

b) Sekizinci Henry zamanında çıkarılan **Act of Supremacy** ve **Act of Submission** ile Kilise, Krala tâbi kılınmıştır.¹⁹

(15) Dicey, *op. cit.*, s. 40.

(16) Blackstone, *Commentaries*, s. 160-61 (Dicey, *op. cit.*, s. 42'den naklen).

(17) Dicey, *op. cit.*, s. 43.

(18) *Ibid.*, s. 40.

(19) Ridges, *op. cit.*, s. 15.

c) İskoçya ve İrlanda ile birleşme kanunları (1706 ve 1800), Edinburgh ve Dublin'deki parlâmentoları ilga etmiştir. Buna karşılık, «İrlanda Hükûmeti Kanunu» (**The Government of Ireland Act, 1920**) ve «Hür İrlanda Devletinin Tanınması hakkındaki Kanun» (**Irish Free State Agreement Act, 1922**), İrlanda ile 1800 tarihinde kurulan birliği feshetmiş ve Hür İrlanda'nın Birleşik Krallık'tan ayrılışını tanımıştır.

d) 1715 tarihli «Yedi Yıl Kanunu» (**Septennial Act**), Parlâmentonun 1694 tarihli kanuna göre üç yıl olan süresini yedi yıla çıkarmış ve böylece bu kanunu kabul eden Avam Kamarası, kendi süresini dört yıl uzatmıştır. Aynı şekilde, 1910 Aralık ayında seçilmiş olan Avam Kamarası, 1911 **Parliament Act** ile beş yıl olarak sınırlandırdığı yasama dönemini beş defa uzatmış ve ancak 1918'de feshedilmiştir. 1935'te seçilen Parlâmento da, yasama dönemi 1940 yılında bitmek gerekirken, «Parlâmento süresinin uzatılması hakkındaki kanunlar» (**Prolongation of Parliament Acts**)'la kendi görev süresini 1945 Haziranına kadar uzatmıştır. Bu çeşit kanunları, herhangi bir yasama organının çıkarabileceği alelâde birer kanun gibi görmek doğru olmaz; çünkü Avam Kamarası üyeleri, ne müddet için seçilmişlerse, ancak o müddet için halkın temsilcisi olma vasfını taşırlar. Bu müddet bittikten sonra görevlerine devam ederlerse, halk tarafından değil, Parlâmento tarafından seçilmiş gibi olurlar. Bir Parlâmentoda kendi görev süresini uzatmakla, halkı, Parlâmento üyelerine karşı sahip bulunduğu tek müeyyideden, yani yerlerine başkalarını seçme imkânından mahrum etmiş olur ²⁰

e) Parlâmento, kişilerin özel haklarını etkileyen, örneğin bir küçüğü reşit kılan, şekil noksanları ile sakat bulunan evlenmeleri muteber ilân eden, bir zamanlar sık sık görüldüğü üzere evlilik bağımlı fesheden, hukuken meşru olan bir çocuğu gayr-ı meşru hale getiren veya gayr-ı meşru bir çocuğun nesebini tashih eden kanunlar çıkarabilir. ²¹

f) Parlâmento, yapıldıkları anda hukuka aykırı olan işlemleri hukukileştiren veya kişileri, bunları ihlâlden doğan sorumluluklardan kurtaran kanunlar (**Acts of Indemnity**) yapabilir. Parlâmentonun bu çeşit işlemlerine sadece tarihsel değil, yakın zamanlardan da örnekler verilebilir. Örneğin, Birinci Dünya Savaşı sırasında yürütme organının, savaşı başarıyla sona erdirebilmek ama-

(20) Dicey, *op. cit.* s. 46.

(21) *Ibid.*, s. 48-49.

cıyla yapmak zorunda kaldığı bazı kanuna aykırı işlemler, 1920 **Indemnity Act** ve 1925 **War Charges Validity Act**'le kanunileştirilmiştir. 1953 tarihli «Düşman Malları Kanunu» (**Enemy Property Act**) ve inşaat derneklerinin yetkilerini aşarak verdikleri avansları muteber kılan 1939 tarihli «İnşaat Dernekleri Kanunu» (**Building Societies Act**) da bu örneklere eklenebilir.²² Aynı şekilde «1931 Parlâmentosu, İngiltere Bankasının, hükûmetin kanuna aykırı emri gereğince, kağıt parayı altına değiştirmeyi reddedişindeki kanunsuzluğu kanunileştirmiş; keza hükûmete, memur maaşlarını azaltma ve bu amaçla, mahallî idareler tarafından yapılan mukaveleleri feshetme yetkisini vermiştir.»²³

Geriye yürüyen kanunlar, sadece hukuka aykırı işlemleri hukukileştirmekle kalmamakta, bazan yapıldıkları anda kanuna uygun olan hareketleri de kanuna aykırı ve cezayı gerektirici nitelikte kılabilir. Bir şahsı medenî ölüme mahkûm eden kanunlar (**Acts of Attainder**), böyle geriye yürüyecek şekilde çıkarılabildi. Zamanımızda da bazan, yapıldıkları anda kanuna açıkça aykırı olmamakla beraber yasama organının genel amacına aykırı düşen vergi kaçakçılığı hallerini cezalandırmak için, vergi kanunlarının geriye yürür şekilde konduğu vâkidir.²⁴

g) Parlâmento, en sağlam şekilde yerleşmiş ve benimsenmiş olan bir anayasal teamülü, bir kanunla hükümsüz kılabilir.²⁵

Parlâmentonun yasama yetkisinin sınırsızlığı, sadece kanun konuları bakımından değil, kanunun uygulanma alanı bakımından da kendisini göstermektedir. Bir defa Parlâmento, sadece Britanya ülkesi içinde değil, fakat dünyanın neresinde olursa olsun bütün Britanya tebasına uygulanabilecek kanunlar yapabilir; hattâ uygulamada pek görülmemekle beraber, bir İngiliz kanunu, teorik olarak, Britanya ülkesi dışındaki yabancıları da kapsayabilir (**Extra-territorial legislation**).²⁶ İngiliz hukukçularının bu durumu izah için verdikleri ilginç bir örneğe göre, «Parlâmento, bir Fransızın Paris sokaklarında sigara içmesini suç haline getirecek bir kanun çıkardığı takdirde, bu kanun elbette Fransız mahkemeleri tarafından uygulanmayacak, fakat bir İngiliz mahkemesi, İngiltere'ye gelen ve bu kanun gereğince yargılanan bir Fransıza sözü geçen kanu-

(22) Wade and Phillips, *op. cit.*, s. 39-40.

(23) Jennings, *op. cit.*, s. 137.

(24) Wade and Phillips, *op. cit.*, s. 40.

(25) *Ibid.*, s. 39.

(26) Ridges, *op. cit.*, s. 15.

nu uygulayacaktır.»²⁷ Mamafih açık hüküm bulunmadıkça hiçbir kanun, bir yabancıya İngiltere ülkesi dışındaki işlemlerine uygulanmaz. «Fiiliyatta Parlâmento... sadece kendi ülkesi içinde veya ülke dışında bulunan kendi vatandaşları üzerinde iktidarını kullanmaya teşebbüs eder.» Gerçekten, İngiltere'de kanunların yerselliği görüşü, diğer ülkelerin pek çoğundan daha kuvvetlidir.²⁸

2. **Parlâmento egemenliğinin olumsuz anlamı (Parlâmentoya rakip bir yasama organının bulunmaması)** : Parlâmento egemenliği teorisinin olumsuz yönü, ne Kralın, ne tek başına meclislerden birinin, ne seçmenlerin, ne de mahkemelerin, yalnız olarak, yasama yetkisine sahip bulunmayışlarını ifade etmektedir.

a) **Kral** : İngiltere'de yasama yetkisi, önceleri, «Özel Meclisi ile birlikte Kral»a (**King in Council**) aitti. Parlâmento kanun yapmaya başladıktan sonra bile, bu kanunların yanında, Kralın «emirname» (**ordinance**) ve «kararname» (**proclamation**) şekillerinde yaptığı kanunlar mevcut olmuştur. Hattâ 1539 yılında kabul edilen bir kanun (Act 31, Henry VIII., c.8), Taca, kararname yolu ile kanun çıkarma yetkisini resmen tanımıştır. Bu kanunun VI. Edward zamanında ilgası ile, kararnamelerin kanun kuvveti ortadan kalkmış, fakat **common law** bakımından taşıyabilecekleri geçerlik devam etmiştir. 1610'da «Kararnameler Dâvası» (**Cases of Proclamations**) adıyla anılan bir dâvada yargıçlar, kral kararnamelerinin hiç bir anlamda hukuk kuvveti taşımadığına; hiç kimseye, bir kanunla veya **common law**'ca yüklenmemiş bir görev veya borç yükleyemeyeceğine karar vermişlerdir. Bugün kararnameler, bir yasama işlemi niteliğinde olmayıp, Kralın yürütme işleriyle ilgili iradesinin açıklanma vasıtasından (örneğin Parlâmentonun toplantıya çağrılmasında olduğu gibi) ibarettir.²⁹

Bu arada İngiltere'de yürütme organının gittikçe genişleyen düzenleme yetkisinin (**delegated legislation**) Parlâmento egemenliği prensibine aykırı olup olmadığı da tartışılabilir. Modern devlette yürütme organına geniş bir düzenleme yetkisi verilmesinden kaçınılamıyacağı, herkesin kabul ettiği bir gerçektir. Bu gibi delegasyonların geniş anlamda yasama (yani kural koyma) fonksiyonunun bir kısmını yürütme organına devrettiği doğru olmakla beraber, bunun mutlaka Parlâmento egemenliğini ortadan kaldıracaca-

(27) Wade and Phillips, *op. cit.*, s. 40; Jennings, *op. cit.*, s. 149.

(28) Wade and Phillips, *op. cit.*, s. 40-41.

(29) Dicey, *op. cit.*, s. 50-54.

ğı iddia edilemez. Çünkü Parlâmento, vermiş olduğu vekâleti her zaman geri alabilir. Bundan başka, Parlâmento düzenleyici işlemleri yargı denetimi dışında bırakmamışsa, Parlâmentonun verdiği yetkileri aşan işlemler mahkemelerce iptal edilir. «Yasama organının üstünlüğü, sadece Parlâmentonun kanun yapabilmesi değil, diğer kurumların ancak Parlâmentonun verdiği izin ve yetki ile kanun yapabilmesi demektir.»³⁰ Bu anlamda, yürütme organının düzenleme yetkisinin, Parlâmento üstünlüğü ilkesine aykırı olmadığı sonucuna varılabilir.

b) **Meclislerden birinin kararı** : Avam Kamarası, zaman zaman, kendi kararlarının da hukuk kuvveti taşıdığını ileri sürmüş, fakat bu iddia mahkemelerce desteklenmemiştir. Diğer bir deyimle, meclislerden birinin tek başına aldığı karar, kanun değildir. Nitekim **Stockdale v. Hansard** dâvasında (1839), iftira niteliğinde beyanlar taşıyan bir belgenin Avam Kamarasının emri ile yayınlanmış olmasının, bu yayından iftira (**libel**) vasfını kaldırmayacağı kabul edilmiştir.³¹ **Gene, Bowles v. The Bank of England** dâvasında, Avam Kamarasının, henüz Lordlar Kamarasından ve Kralın onayından geçmemiş olan bir kararına dayanılarak vergi toplanması, hukuka aykırı sayılmıştır.³² Bununla birlikte her meclis, kendi işlemleri üzerinde mutlak bir denetim yetkisine sahip bulunmakta ve kendisine hakarete bulunan bir kimseyi bundan dolayı cezalandırma hakkını da elinde tutmaktadır. Mahkemeler, meclislerden her birinin hukuken sahip olduğu bu hakların kullanılış şeklini denetlemeye yetkili değildirler.³³

c) **Seçmenler** : İngiliz anayasa hukuku, referandum ve halk teşebbüsü gibi yarı doğrudan doğruya demokrasi araçlarından hiç birine yer vermiş değildir.³⁴ Dicey'in işaret ettiği gibi, «İngiliz anayasasına göre seçmenlerin tek hukukî hakkı, Parlâmento üyelerini seçmekten ibarettir. Seçmenler, kanunları teklif, tasdik veya ilga hususunda hiç bir hukukî araca sahip değildir. Hiç bir mahkeme, bir kanunun, seçmenlerin düşüncelerine aykırılığı sebebiyle hükümsüz olduğu yolundaki bir iddiayı bir an için bile nazara alma-

(30) Wade and Phillips, *op. cit.*, s. 44.

(31) Dicey, *op. cit.*, s. 55; Hood Phillips, *op. cit.*, s. 43.

(32) Ridges, *op. cit.*, s. 14.

(33) Bunun en açık örneği, Middlesex Şerifi dâvasıdır (1840). Bu konuda bk. Dicey, *op. cit.*, s. 55-59; Hood Phillips, *op. cit.*, s. 43.

(34) Wade and Phillips, *op. cit.*, s. 48.

yacaktır; hukuken, seçmenlerin düşünceleri, Parlâmento ve yalnız Parlâmento vasıtasıyla ifade bulabilir.»³⁵

d) **Mahkemeler** : İngiliz hukukunun büyük bir kısmı, yargıçlar tarafından meydana getirilmiştir. Yargıçların eseri olan bu hukuk çeşidi, ilk bakışta Parlâmento üstünlüğü ile bağdaşmaz görünürse de, gerçek durum böyle değildir. Çünkü İngiliz yargıçları bir kanunu ortadan kaldırmak hakkına sahip bulunmadıkları halde, bir kanun yargıçların meydana getirdikleri hukuku her zaman değiştirebilir. ³⁶

II— PARLÂMENTO EGEMENLİĞİNİN HUKUKİ SINIRLARI VAR MIDIR?

Parlâmentonun, tabii hukuk ve devletler hukuku ile, kral ayrıcalıkları (**royal prerogatives**) ile, ve nihayet kendisinden önceki Parlâmentoların çıkardıkları birtakım kanunlarla bağlı olduğu, zaman zaman ileri sürülmüştür. Şimdi bu iddiaların ne derece doğru olduğunu inceleyelim.

Ahlâk Prensipleri ve Devletler Hukuku Kuralları :

Ahlâk prensiplerine veya devletler hukuku kurallarına aykırı kanunların muteber olmayacağı görüşü, hayli eskidir. Daha XVII. yüzyılda yargıç Coke, örneğin **Magna Carta**'yı «krala üstün ve bir çok bakımlardan parlâmento tarafından dahi tadil edilemez temel bir kanun olarak görmüştür... Ona göre parlâmentonun dahi fevkinde olan bazı kanunlar mevcuttur. Adaletin mukaddes sayılan prensiplerine aykırı düşecek teşriî tasarrufları mahkemeler tatbik etmemekle vazifeli idiler. Colvin dâvası münasebeti ile kaleme aldığı kararında hâkim Coke, tabii hukukun insana tanıdığı teminatı, parlâmentonun herhangi bir kanun ile çürütemeyeceğini beyan etmiş, yine bunun gibi başka bir dâvada da akla ve müşterek hukuka aykırı veya infazı imkânsız veya gayr-ı âdil bir kanunun gayr-ı vârit sayılması lâzım geldiğini ve mahkemelerin bu çeşit kanunlarla mukayyet olmayacakları hususunu belirtmiştir.»³⁷ Daha sonraları Blackstone da, «insan cinsi ile yaşıt olan ve bizzat Allah tara-

(35) Dicey, *op. cit.*, s. 59.

(36) *Ibid.*, s. 60.

(37) İlhan Arsel, **Amerikan Anayasası ve Federal Yüksek Mahkeme** (Ankara, 1958), s. 88.

findan emredilmiş bulunan tabii hukuk, hiç şüphesiz, uyma zorunluluğu bakımından diğerlerinden üstündür. Ona, bütün dünyada, her memlekette ve her zaman için uyulması zorunludur. Ona aykırı hiç bir beşerî kanun muteber değildir; muteber olanlar, bütün kuvvetlerini doğrudan doğruya veya dolayısıyla bu kaynaktan alırlar» demiştir.³⁸

Günümüzün yargıçları da, zaman zaman, mahkemelerin, Parlâmento iktidarının meşru sınırlarını aşan (milletlerarası bakımdan) kanunları uygulamayı reddedebileceğini ima eden ifadeler kullanmışlardır. Oysa, «yargıçların, ahlâkın temsilcisi olarak bir kanunu ihmal edebilecekleri teorisi, hukukî dayanaktan yoksundur.»³⁹ Aslında, bu teorinin pozitif hukuk bakımından taşıdığı anlam şundan ibaret olmak gerekir: Yargıçlar, bir kanunu yorumlarken, Parlâmentonun ahlâk kurallarını veya devletler hukuk ilkelerini çiğnemek istememiş olduğunu farzeder ve bu kanunu, imkân ölçüsünde, özel ve devletlerarası ahlâka uygun düşecek şekilde yorumlar. Ancak «zamanımızda hiç bir yargıç, bir kanunun ahlâka aykırı olduğu veya Parlâmento iktidarının sınırlarını aştığı için muteber olmadığını ileri süren bir avukata asla kulak vermeyecektir.» Açık gerçek şudur ki, bir kanun ne kadar kötü olursa olsun kanundur ve mahkemelerin buna uymaları gerekir.⁴⁰

«Mahkemeler, bir özel kanunun (**Private Act**) hileli veya gayrı meşru yollarla çıkarılmış olduğu iddiasını bile nazara alamazlar. Parlâmento aldatılmışsa, bunu düzeltecek tek merci, gene Parlâmentodur.» Nitekim böyle bir iddianın ileri sürüldüğü bir davada⁴¹ yargıç Willes, J., şöyle karar vermiştir: «Bir kanun gayrı meşru şekilde çıkarılmışsa, bunu ilga suretiyle haksızlığı düzeltmek Parlâmentoya aittir; böyle bir kanun, kanun olarak kaldığı müddetçe mahkemeler ona uymaya mecburdurlar... Biz burada Parlâmentonun temyiz mercii olarak bulunmuyoruz.»⁴²

Kral Ayrıcalıkları :

Parlâmentonun Kral ayrıcalıklarına (**royal prerogatives**) dokunma yetkisine sahip olmadığı görüşü, Stuartlar zamanında yal-

(38) Dicey, *op. cit.*, s. 62. Mamafih Blackstone, genel olarak kabul ettiği bu kuralı, İngiliz kurumları söz konusu olduğundan, çok dar şekilde anlamaktadır: Pollock, *op. cit.*, s. 246; keza bk. Arsel, *op. cit.*, s. 79-80.

(39) Dicey, *op. cit.*, s. 62.

(40) *Ibid.*, s. 63; Jennings *op. cit.*, s. 155; Hood Phillips, *op. cit.*, s. 48.

(41) Lee v. Bude and Torrington Ry. Co. (1871) L. R. 6 C. P. 582.

(42) Pollock, *op. cit.*, s. 247-248; Hood Phillips, *op. cit.*, s. 45.

niz krallar tarafından değil, fakat hukukçular ve devlet adamları tarafından da savunulmuştur. Gerçekte «belli bazı yetkiler, örneğin andlaşma yapma hakkı, zamanımızda hukuken Tac'a bırakılmış olmak ve uygulamada yürütme organı tarafından kullanılmakla beraber, hiç bir çağdaş hukukçu, bu yetkilerin ve Krala ait diğer yetkilerin bir kanunla düzenlenemeyeceğini veya ortadan kaldırılamayacağını savunamaz; başka bir deyişle yargıçlar, örneğin andlaşmaların ne şekilde yapılacağını düzenleyen veya Parlâmentonun rızasını andlaşmaların muteberliği için şart kılan bir kanunu hükümsüz sayamazlar.»⁴³

Daha Önceki Kanunlar :

Bazı Parlâmentolar, kendilerinden sonra gelecek Parlâmentoların iradesini sınırlandıracak kanunlar çıkarmaya teşebbüs etmişse de, bu gibi teşebbüsler daima başarısız kalmıştır. Daha XVII. yüzyılda Lord Coke, «gelecek Parlâmentoların iktidarını sınırlandırmaya mâtuflar kanunlar bağlayıcı mahiyette değildir» demekle bunu açıkça ifade etmiştir.⁴⁴ İskoçya ve İrlanda ile birleşme kanunları (**Act of Union with Scotland, 1706 ; Act of Union with Ireland, 1800**) bunun belli başlı örnekleridir. İskoçya ile birleşme kanununda, «ebediyen» devam edeceği yazılı bazı hükümler vardı. Oysa bu hükümlerin bazıları sonradan ilga edilmiştir. İrlanda ile birleşme kanununun 5'inci maddesi de, İngiltere ve İrlanda kiliselerini birleştirmek ve bu birleşik kilisenin «devam ve muhafazasının, Birliğin zorunlu ve temel bir unsuru olarak kabul ve telâkki» edileceğini belirtmiştir. Böyle bir ifade şeklinin, gelecekteki Parlâmentoları bağlama amacını güttüğü açıktır. Buna rağmen 1869 tarihli «İrlanda Kilisesi Kanunu» (**Irish Church Act**) ile sözü geçen kilise ortadan kaldırılmış ve böylece 1800 tarihli kanunla yapılan teşebbüs sonuçsuz kalmıştır.⁴⁵ Gene, 1919 tarihli «Toprak Mülkiyeti Kanunu» (**Acquisition of Land Act**), kamulaştırma bedelinin tesbiti hakkında ayrıntılı hükümler kabul etmiş ve sonradan çıkarılacak kanunların bu kanuna aykırı hükümlerinin muteber olmayacağı yolunda bir ifade kullanmıştır. Buna rağmen, **Vauxhall Estates v. Liverpol Corporation** dâvasında⁴⁶, bu hükümlerin 1925 ta-

(43) Dicey, *op. cit.*, s. 64.

(44) Sir Ivor Jennings, *Parliament* (Cambridge, 1957), s. 2.

(45) Jennings, *The Law and the Constitution*, s. 146-147; Dicey, *op. cit.*, s. 65-66.

(46) (1932) 1 K. B. 733.

rihli **Housing Act** ile zımnen ilga edilmiş olduğuna karar verilmiş olduğuna karar verilmiştir. ⁴⁷

Profesör Dicey'e göre, Parlâmentoların haleflerini bağlamakta başarı gösteremeyişlerinin, biri mantıkî diğeri tarihî olmak üzere iki sebebi vardır. Mantıkî sebep, egemen bir iktidarın hem kendi yetkisini sınırlandırmasının, hem de egemen niteliğini korumasının mümkün olmayışıdır. Bu bakımdan bir Parlâmento, değişmezlik izafe ettiği bir kanunu bizzat da değiştirebilir. «Sınırlı egemenlik» terimlerde bir çelişme demektir. Tarihî sebep ise, yasama organının mutlak üstünlüğünün, İngiliz tarihinin ve İngiliz anayasasının kendisine özgü gelişme çizgisinin bir sonucu oluşudur. İngiltere, Norman istilâsından beri, mutlak kudrete sahip yasama organları tarafından yönetilmiştir. Önceleri, kanun koyucu Kraldı; İngiliz anayasal sisteminin gelişimi içinde Kralın yasama yetkilerinin kısılması yoluna gidilmemiş, fakat bu yetki tek başına (veya Özel Meclisi ile birlikte) hareket eden Kraldan, önceleri Parlâmento ile birlikte, daha sonraları da Parlâmentoya tâbi olarak hareket eden Krala geçmiştir. ⁴⁸

III — PARLÂMENTO EGEMENLİĞİNİN FİİLİ SINIRLARI

Parlâmentonun hukukî bakımdan sınırsız kabul edilen iktidarı, fiilî alanda hiç de böyle değildir. Dicey'e göre, fiiliyatta iktidarın Parlâmento tarafından kullanılışı, iki yönden sınırlıdır. Bunlardan biri içi, diğeri dış sınırdır.

Dış Sınır (External Limit) :

Parlâmento egemenliğinin dış fiilî sınırı, egemen iktidarın uyruklarının veya bunların büyük kısmının, kanunlara karşı koymalarının muhtemel veya muhakak olması halinde söz konusu olur. «Bu sınır, en mutlak monarşilerde bile vardır... Dünya yüzüne gelmiş en mutlak hükümdarın bile gerçekte keyfine göre her kanunu yapabileceğini veya değiştirebileceğini sanmak yanlıştır.» Hume'un dediği gibi, «kuvvet daima idare edilenlerin tarafındandır; idare edenlerin gücü, ancak kamu oyunundan gelmektedir. Bu bakımdan hükûmet, yalnız ve yalnız kamu oyu üzerine kurulmuştur.»⁴⁹ Örne-

(47) Wade, *op. cit.*, s. xl; Rigdes, *op. cit.*, s. 16.

(48) Dicey, *op. cit.*, s. 68-70, Not, 1.

(49) David Hume, *Essays, Moral, Political and Literary* (1875), cilt I, s. 1103, 110 (Dicey, *op. cit.*, s. 77'den naklen).

ğin XIV. Louis, kudretinin zirvesinde iken bile Protestanlığın üstünlüğünü kuramamıştır. Osmanlı sultanları, isteseydiler bile Müslümanlığı ortadan kaldıramazlardı. Kısacası, «hiç bir egemen, hiç bir yerde sınırsız iktidara sahip olmamıştır.»⁵⁰ Mutlak monarşilerde bile durum böyle iken, İngiltere gibi demokratik bir rejimde kamu oyunun etkisini çok daha kuvvetle duyuracağı ve Parlâmentonun iktidarını çok daha sıkı şekilde kayıtlayacağı açıktır. «Parlâmentonun egemenliği ile, bir Doğu teokrasisi ve eski Atina halkı arasında hiç bir şekilde gerçek bir karşılaştırma yapılamaz.»⁵¹ Filyatta Parlâmentonun yapamayacağı pek çok kanunlar vardır. Örneğin hiç bir Parlâmento - bunları yapmaya hukuken yetkili olmakla beraber - Katolikleri seçmenlik yeteneğinden yoksun kılacak, sendikaları yasaklayacak, sömürelere vergi yükleyecek veya monarşiyi ilga edecek kanunlar yapmaya cesaret edemez. Tek kelimeyle, Parlâmentonun gerisinde kamu oyu vardır. Kamu oyunun Parlâmento üzerindeki etkisi, yüzyılımızın kanun yapma metodlarında da kendisini açıkça göstermektedir. Zamanımızda birçok kanunlar, bu kanunların ilgilendirdiği çeşitli menfaat grupları ile hükümet arasındaki görüşme ve danışmalardan sonra hazırlanmaktadır. Böylece bir tasarı Parlâmentoya geldiği zaman, anahatları üzerinde daha önceden anlaşmaya varılmış bir metin niteliğini taşımaktadır. Bazı hallerde ise, bir kanunun hazırlanması safhasında «Danışma Komiteleri»ne (**Advisory Committees**) başvurularak onların görüşünün alınması, hukukî bir zorunluktur.⁵² Laski, örgütlenmiş kamu oyunun Parlâmento üzerindeki büyük etkisini şu sözlerle ifade etmektedir: «Hükümet üzerinde etki yapabilmek amacıyla toplum dernekler halinde örgütlendikçe, egemen organ genellikle, başka yerlerde verilen kararları tescil eden bir makineden farksız hale gelmektedir.» Böylece, Austin'in düşündüğü hükümet sisteminin «bütün dış şekilleri muhafaza edilmekte, fakat bu, onların özünün feda edilmesi pahasına gerçekleştirilmektedir.»⁵³

Kamu oyunun veya seçmenlerin Parlâmento üzerindeki etkisi, bazı hukukçuları ve siyaset adamlarını, vekâlet teorisini (**doctrine of the mandate**) ileri sürmeye sevk etmiştir. Bu teoriye göre Parlâmento, son genel seçimde hükümet partisinin seçim bildirisine girmiş ve dolayısıyla seçmenlerin onayına sunulmuş bulunmayan

(50) Harold J. Laski, *A Grammar of Politics* (London, 1955), s. 51.

(51) *Ibid.*

(52) Wade, *op. cit.*, s. xli-xliii; Wade and Phillips, *op. cit.*, s. 47.

(53) Laski, *op. cit.*, s. 53.

önemli bir mesele hakkında kanun çıkaramaz; çünkü bu konuda seçmenlerin vekâletini haiz değildir. Böyle bir durumda, Parlâmentonun feshedilmesi ve yapılacak genel seçimde söz konusu meselelerin seçmenlerin oyuna sunulması gerekir. İngiltere'de bu yola gidildiği zaman zaman görülmüş olmakla beraber, uygulamada teoriyi desteklemiyen örneklere de rastlanmaktadır. Örneğin, kadınlara oy hakkı verilmesi (1921) ve yeniden silâhlanma (1936) konularındaki kanunlar, daha önceden seçmen kütlesinin onayına sunulmuş olmaksızın kabul edilmiştir.⁵⁴

İç Sınır (Internal Limit) :

Dacey'e göre «egemenliğin kullanılmasındaki iç sınır, bizzat egemen iktidarın mahiyetinden doğar.» Bir despot bile, yetkilerini kullanırken kendi karakterinin, ruh yapısının gereklerine tâbidir ve bu gereklerin etkisi altındadır. Onun ruh yapısına şekil veren şeyler ise, mensup bulunduğu toplumun ahlâk duyguları başta olmak üzere, içinde yaşadığı koşullardır. Örneğin bir Osmanlı Sultanı, İslâm dinini ortadan kaldıracak güce sahip olsaydı bile, bunu yapmak istemiyecikti. Aynı şekilde İngiliz Parlâmentosunun da, meşum Amerika tecrübesinden sonra, sömürgeleri vergilendirmek isteyeceği kolay kolay düşünülemez.⁵⁵

Hükûmetin Parlâmentoya Hâkimiyeti :

Parlâmento egemenliğinin fiilî sınırları bahsinde değinilmesi gereken önemli bir nokta da, fiiliyatta hükûmetin Parlâmentoya hâkim oluşudur. Jennings'in ifadesiyle, «hükûmetin her iki mecliste çoğunluğa sahip olduğu hallerde, Parlâmentonun mutlak ve üstün iktidarı, gerçekte hükûmetin iktidarındır.»⁵⁶ Bu durum, İngiliz hayatına hâkim olan disiplinli iki-parti sisteminin sonucudur. Gerçekten bu sistem, koalisyon hükûmetlerine pek az imkân vermekte ve kabine daima tek bir partiden, yani Avam Kamarasında çoğunluğa sahip olan partiden meydana gelmektedir. Bu bakımdan hükûmet, Avam Kamarasında ancak kendi partisine mensup üyelere yeter sayısının aleyhte oy vermesi ile yenilgiye uğrayabilir. Önemli bir konuda Avam Kamarasında yenilgiye uğrayan bir hükûmet, ya istifa edecek veya Kamarayı feshedip yeni seçimlere gidecektir. Hükûmetin istifası, muhalefet partisinden bir kabine kurulmasını gerektirir

(54) Ridges, *op. cit.*, s. 17, not 18; Jennings, *The Law and the Constitution*, s. 157-160.

(55) Dacey, *op. cit.*, s. 80.

ki, hükümet partisine mensup milletvekillerinin, kendi partilerinin temel ilkelerine bağlılıkları sebebiyle, bunu istemeyecekleri açıktır. Hükümetin istifa etmeyip Avam Kamarasını feshetmesi de, çoğunluk partisine mensup üyeler bakımından güçlükler yol açar. Bir defa bu üyelerin yeniden seçilebilmek için, masraf ve emeği göze almaları gerekir. Daha önemlisi, kendi partisinin hükümetinin yenilgisine yol açan bir üyenin, o partinin adaylığını tekrar kazanabilmesi ve dolayısıyla yeniden seçilebilmesi çok güçtür. Bu bakımdan, hükümet partisine mensup üyeler, hükümetin belli bir konudaki siyasetine karşı olsalar bile, hükümetin istifasına veya Kamaranın feshine sebep olmamak için, hükümeti oylarıyla desteklemeyi tercih ederler. Jennings'in dediği gibi, «Britanya hükümeti, dünyanın en kuvvetli hükümeti değilse bile, en kuvvetlilerinden biridir» ve Avam Kamarasında çoğunluğa sahip hükümetlerin önemli bir oy lamada yenilgiye uğramaları, zamanımızda hemen hemen hiç görülme- yen bir olaydır. ⁵⁷

Hükümetin Avam Kamarası üzerindeki kontrolü, sadece hükümetin getirdiği kanun teklifleri bakımından söz konusu değildir. Üstelik hükümet, kanunların kendi istediği şekilde ve istediği zamanda kabul edilmesini sağlamak için, Kamaranın çalışma usulünü de kontrol altında bulundurur. Avam Kamarası İçtüzüğü (**Standing Orders**), hükümet işlerine büyük öncelik tanımaktadır. ⁵⁸

Görülüyor ki, hukukî bakımdan sınırsız yasama yetkisine sahip gibi görünen Parlamento, fiiliyatta hükümete tâbi durumdadır; hattâ Parlâmentonun iktidarı, gerçekte hükümetin iktidarındır. Bu da, Parlâmento egemenliğinin fiilî sınırlarından birini meydana getirmektedir.

IV— PARLAMENTONUN DOMİNYONLAR ÜZERİNDEKİ YASAMA YETKİSİ

Dicey, Parlâmento egemenliğinden bahsederken, özellikle 1865 tarihli «Sömürge Kanunlarının Geçerliği hakkındaki Kanun»a (**Colonial Laws Validity Act**) dayanarak, Dominyon parlâmentolarının egemen birer yasama organı olmadıklarını ve Birleşik Krallık Parlâmentosunun üstün otoritesine tâbi bulduklarını izah etmekte-

(56) Jennings, *Parliament*, s. 8.

(57) *Ibid.*, s. 7-8; aynı yazar, *The Law and the Constitution*, s. 162-166.

(58) *Ibid.*, s. 163-165.

dir.⁵⁹ Gerçekten, bu kanunun ikinci maddesine göre, «bir sömürge kanunu, işbu sömürgeye şamil bulunan bir Parlâmento kanununun hükümlerine veya böyle bir kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılan ve sömürge içinde kanun kuvvet ve etkisini haiz bulunan emirname ve tüzüklere herhangi bir hususta aykırı olduğu takdirde... bu aykırılık nisbetinde hükümsüz ve işlemez olacak ve böyle kalacaktır.»⁶⁰

Ancak bu kanun, 1931 Westminster Statüsü ile Dominyonlar bakımından ilga edilmiştir (madde 1,2). Böylece, artık bir Dominyon kanununun, Birleşik Krallık kanunlarına aykırılığı sebebiyle hükümsüz sayılması söz konusu değildir. Westminster Statüsünün 4'üncü maddesi de, Birleşik Krallık Parlâmentosunun Dominyonlar üzerindeki yasama yetkisini hemen hemen ortadan kaldırmıştır. Sözü geçen maddeye göre, «işbu kanunun yürürlüğe girişinden sonra kabul edilen hiç bir Birleşik Krallık kanunu, bir dominyona, onun hukukunun bir parçasını teşkil edecek şekilde, şâmil olmayacak veya şâmil sayılmayacaktır. Meğer ki, bu kanunda, söz konusu Dominyonun, o kanunun çıkarılmasını istemiş ve buna rıza göstermiş olduğu açıkça belirtilmiş olsun.»⁶¹

Gene Westminster Statüsünün başlangıç bölümünde «Tac, Britanya Milletler Topluluğu üyelerinin hür birleşmelerinin sembolü olduğuna ve bunlar Taca karşı ortak bir bağlılıkla birleşmiş bulduklarına göre, Tahta halefiyete ve Kral isim ve unvanlarına ilişkin kanunlarda yapılacak bir değişikliğin, Birleşik Krallık Parlâmentosunun olduğu gibi, bütün Dominyonların Parlâmentolarının da rızasını gerektireceği, **Commonwealth** üyelerinin birbirleri ile olan ilişkileri alanında yerleşmiş olan anayasal duruma uygun olacaktır» denilmiştir.⁶² İngiliz hukukuna göre başlangıç (dibace) kanun kuvvetini haiz olmadığı halde, burada ifade edilen prensip, Kral Edward'ın tahttan feragati sırasında hukuken uyulması zorunlu bir kural sayılmış ve feragat konusunda Dominyonların rızası alınmıştır.⁶³

Görülüyor ki, bu hükümler karşısında, artık Birleşik Krallık Parlâmentosunun Dominyonlar bakımından da mutlak hukukî üstünlüğe sahip bulunduğu, diğer bir deyimle Dominyon meclisleri-

(59) Dicey, *op. cit.*, s. 102-121.

(60) *Ibid.*, s. 105.

(61) Wade, «Appendix to Dicey's Law of the Constitution,» s. 632.

(62) *Ibid.*, s. 631.

(63) Wade, «Introduction ...», s. xlvı - xlvııı.

nin Birleşik Krallık Parlamentosuna tâbi ikinci derece birer yaşama organı durumunda oldukları ileri sürülemez. Acaba Birleşik Krallık Parlamentosu, Westminster Statüsünün sözü geçen 4'üncü maddesini ilga edebilir mi? Siyasal gereklere uygunluk bakımından, hiç bir Parlâmentonun buna teşebbüs edeceği düşünülemez. «Hukukî bakımdan ise statü, diğer Parlâmento kanunları ile aynı kuvveti haiz ve Parlâmento tarafından tadil veya ilga edilmesi mümkün görünmektedir.»⁶⁴

V— PARLAMENTO EGEMENLİĞİ TEORİSİNİN TENKİDİ

Parlâmentonun gerçekten egemen olup olmadığını, dolayısıyla Parlâmento egemenliği teorisinin gerçeklere uyup uymadığını araştırmak için, her şeyden önce, burada egemenlik deyiminin hangi anlamda kullanıldığını bilmek gereklidir. Bodin 1576 yılında egemenliği şu şekilde tanımlamıştı: «Egemenlik, bütün vatandaşlar ve uyruklar üzerinde mevcut olan ve kanunlarla kayıtlı bulunmayan en üstün kudrettir.» Mutlak egemenlik fikri, Hobbes, Bentham ve Austin tarafından geliştirilmiş ve «İngiltere'nin hâkim hukuk teorisi haline gelmiştir.»⁶⁵ Gerçekten, Austin'e göre, bağımsız bir siyasal toplulukta egemen belirli ve mutlaktır. Egemen (veya âmir= **superior**), kendinden daha yüksek bir iktidara itaat etmeyen ve topluluğun çoğunluğu tarafından kendisine itiyadî şekilde itaat gösterilen kimsedir. Egemenin iradesi sınırsızdır; bölünmez ve devredilemez. Egemen, hukukla da bağılı değildir; çünkü hukuku yaratan kendisidir.⁶⁶

Dicey'e gelince, bu yazar, egemenlik kavramını soyut ve teorik açıdan ele almış ve Austin'in ileri sürdüğü gibi, her devlette iradesi hukuken sınırlanmamış bir egemen kişi veya organın mutlaka var olması gerektiğini savunmuş değildir. O, sadece, İngiliz anayasa hukukuna göre İngiliz Parlamentosunun sahip bulunduğu egemen statüyü belirtmekle yetinmiştir.⁶⁷

Ne olursa olsun, egemenlik mutlak ve sınırsız bir iktidar, en üstün kudret anlamında kullanıldığı takdirde, Parlâmento egemen değildir; çünkü yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Parlâmentonun da yapamayacağı pek çok şeyler vardır. Avam Kamarası üyeleri,

(64) *Ibid.*, s. xlviii; Ridges, *op. cit.*, s. 16.

(65) Jennigs, *The Law and the Constitution*, s. 138.

(66) Laski, *op. cit.*, s. 50.

(67) Dicey, *op. cit.*, s. 61; Wade, «Introduction...», s. xxxix.

yeniden seçilmek istiyorlarsa, hareketlerinin hesabını vermeye, davranışlarında kamu oyunu nazara almaya mecburdurlar. Bu bakımdan «Parlâmento, Bodin'in tasavvur ettiği devamlı ve kişisel egemen sayılamaz.»⁶⁸ «Egemen Parlâmentonun seçmenlerine itaati, bunun tersine oranla çok daha doğrudur.»⁶⁹ Bu durum, Austin'i, İngiltere'de egemenliğin, temsilcileri vasıtasıyla iktidarlarını kullanan seçmenlere ait olduğunu ileri sürmeye sevk etmiştir. Ancak bu görüşün kabulü de, meseleyi kolaylaştırmış olmamaktadır. Çünkü bir defa, Tac ve Lordlar Kamarası halkın temsilcileri değildir. «İkincisi, Austin, egemen seçmenlerin, iktidarlarını ya bir vekâletle kayıtlı (**subject to a trust**) veya kayıtsız ve şartsız (**absolutely and unconditionally**) olarak devredebileceklerini ileri sürerken, mantıkî bir tanımın böyle bir devri imkânsız kılacağını unutmaktadır. Seçmenler, Parlâmentoya sadece bir vekâlet vermişlerse, Parlâmento egemen bir heyet olamaz; yok eğer egemen bir heyet yaratmışlarsa, kendileri egemenlik vasıflarını kaybederler.»⁷⁰ Dicey ise, egemenlik kavramını ikiye bölmek suretiyle bu güçlüğü bertaraf etmeye çalışmıştır. Ona göre, Parlâmento hukukî egemen, seçmenler ise siyasi egemendir. Hukukî anlamda egemenlik, sadece, «hiç bir hukukî sınırla kayıtlanmamış olan kanun yapma yetkisini ifade eder. Egemenlik terimi bu anlamda kullanılırsa, İngiliz anayasasına göre egemen iktidar, şüphesiz ki, Parlâmentodur. Fakat egemenlik kelimesi, bazan hukukî olmaktan çok siyasi bir anlamda kullanılmaktadır. Bir devlet içinde siyasi bakımdan egemen olan topluluk, iradesine vatandaşlar tarafından nihaî olarak itaat edilen topluluktur.» Kelimenin bu anlamında, seçmenlerin egemen iktidara sahip olduğu söylenebilir. Austin, kelimenin iki anlamını birbiriyle karıştırmıştır.⁷¹ Mamafih Dicey'in yaptığı bu ayırım da, meseleyi çözmekten uzaktır; çünkü egemenliğin bölünmesi gibi, ilk tanıma tamamen aykırı bir düşünceye yol açmaktadır.⁷²

Dicey, Parlâmento egemenliğini sadece hukuk alanına inhisar ettirmek ve bunun fiilî alanda birçok sınırlara tâbi bulunduğunu kabul etmekle, Parlâmentonun egemen iktidarının sınırsız olmadığı sonucuna varmıştır. Gerçekten yazara göre, «hukukçular ne derse desin, herkes sağduyunun icabı olarak, Parlâmentonun ege-

(68) Jennings, *The Law and the Constitution*, s. 138-139.

(69) Laski, *op. cit.*, s. 52.

(70) *Ibid.*, s. 54.

(71) Dicey, *op. cit.*, s. 72-74.

(72) Laski, *op. cit.*, s. 54.

men iktidarının sınırsız olmadığını bilir... Parlamento egemenliği teorisi, Parlâmentoya sınırsız bir iktidarın izafesi demek ise, bu bir faraziyeden başka bir şey olamaz ve şüphesiz üzerinde bu kadar fazla durulmaya değmez.»⁷³

Ancak, Parlâmento egemenliğinin fiili sınırlara tâbi olmakla beraber hukukî alanda tamamen sınırsız olduğu da sanılmamalıdır. Parlâmento egemenliği, hukukî bakımdan da bir anlamda sınırlıdır. Şöyle ki, egemen tek bir şahıs değil de bir heyet ise, bu heyetin iradesinin ne zaman muteber -yani bir kanun teşkil edecek- şekilde belirmiş sayılacağını tayin eden kurallara ihtiyaç vardır. Kanunların muteberliğinin bir şartı olarak, bunlara uyulması gerekir. Dolayısıyla bu kurallar, mantıken egemene üstündür. ⁷⁴ Örneğin, Parlâmentonun üç unsuru olan Kral, Lordlar Kamarası ve Avam Kamarası, tek bir meclis halinde bir arada toplansalar, oy birliği ile dahi bir kanun meydana getiremezler. ⁷⁵ Kısacası, Parlâmento egemenliği, Parlâmentonun «hukukun emrettiği şekil ve usûllere uygun olmak şartıyla» her çeşit kanunu yapabileceğini ifade eder. Şimdiki halde bu usûl ve şekiller, kısmen **common law**'ca, kısmen de 1911 ve 1949 tarihli Parlâmento Kanunlarıncı tayin olunmaktadır. Parlâmento, şüphesiz ki, bu usûl ve şekilleri yeni bir kanunla değiştirilebilir; fakat yürürlükte oldukları müddetçe bu hükümlere uymaya mecburdur. ⁷⁶ Görülüyor ki, Parlâmentonun iktidarı, Bodin'in tanımladığı «kanunlarla kayıtlanmamış olan» bir iktidar değildir; Parlâmento bu anlamda bir egemen sayılamaz.

Dedik ki, Parlâmento, kanunların yapılmasındaki usûl ve şekil şartlarını değiştirebilir ve bu konuda yeni bir sistem kabul edebilir. Örneğin bir kanunun tadil veya ilgasını, referandum veya Parlâmentonun 2/3 çoğunluğunun kabulü gibi zorlaştırıcı şartlara tâbi kılabilir. Bu şartlar acaba sonraki Parlâmentoları bağlar mı? Yani daha sonra seçilen bir Parlâmento (veya bizzat söz konusu şartı kabul eden Parlâmento), referanduma başvurmaksızın ya-

(73) Dicey, *op. cit.*, s. 71.

(74) Wade, «Introduction...», s. xxxviii; Hood Phillips, *op. cit.*, s. 56.

(75) Wade, «Introduction...», *loc. cit.*; benzer mahiyette, Baş yargıç Centlivres'in *Harris v. Minister of the Interior* dâvasındaki mütalâası (Hood Phillips, *op. cit.*, s. 57). Mamafih bir tasarı Avam ve Lordlar Kamaralarıncı kabul edildikten sonra, mahkemeler, bu kanunun meclislerce görüşülmesinin ve kabulünün mutad usûllere göre cereyan edip etmediğini araştıramazlar: *Edinburg and Dalkeith Ry. v. Wauchope* dâvasında Lordlar Kamarasının *dictum*'u (*Ibid.*).

(76) Jennings, *The Law and the Constitution*, s. 143-144

hıf mevcut çoğunluk aramaksızın, o kanunu ilga edebilir mi? Problem, İngiliz hukukunda tamamen aydınlanmış değildir. Bu konu hakkında mahkemelerin ortaya koyduğu bir emsal kararı olmadığı gibi, doktrinde de görüş birliği yoktur. Bazı hukukçular, konulacak bir referandum şartına riayet edilmeden çıkarılan bir kanunu mahkemelerin uygulamayabileceğini ileri sürüyorlar, sa da⁷⁷, hâkim fikir, bu gibi kayıtların Parlâmentoyu bağlayıcı nitelikte olmadığıdır.⁷⁸

Parlâmentoyu gerçek anlamda bir egemen olmaktan çıkaran bir nokta da, Parlâmentonun, iktidarını kendisinden değil, fakat kendi eseri olmayan bir hukuk sisteminden almış olmasıdır.⁷⁹ Parlâmento egemenliği, mahkemelerce benimsenip uygulanan bir **common law** prensibidir.⁸⁰ Yoksa bir kanundan veya anayasa hükümünden çıkmış değildir.⁸¹ Esasen Parlâmento, böyle bir iktidarı kendi kendine izafe edemezdi.⁸²

Buraya kadarki açıklamalarımızla, Parlâmento egemenliğinin, mutlak egemenlik teorisi taraflarınca kabul edilen ve tanımlanan anlamda bir egemenlik olmadığını göstermeye çalıştık. Hattâ «egemenlik» deyiminin bu gibi yanlışlara yol açması karşısında bazı modern yazarlar (örneğin Jennings, Wade), Parlâmento egemenliği» (Parliamentary Sovereignty) deyimini yerine «Parlâmentonun üstünlüğü» (**Supremacy of Parliament**) terimini kullanmayı daha uygun görmekte-dirler.

Şu halde Parlâmento üstünlüğünün anlamı ne oluyor? Bu kural, mahkemelerin, kanunların muteberliği hakkında hüküm vermeye yetkili olmamalarından ibarettir. Fakat mahkemelerin, yasama yetkisinin kullanılmasını denetleyememesi, bu yetkinin sınırsızlığına bir delil olamaz. Bir çok ülkeler (örneğin Fransa, ve 1961 Anayasasına kadar Türkiye), anayasasının üstünlüğü ilkesini kabul etmiş, yani yasama organının yetkilerini anayasa ile sınırlandırmış

(77) Örneğin Avustralya Yüksek Mahkemesi yargıçlarından Dixon'un mütalâası (1931, 44 C.L.R. 394) (Hood Phillips, *op. cit.*, s. 58). Benzer mahiyette, Geoffrey Sawyer, «Injunction, Parliamentary Process and the Restriction of Parliamentary Competence,» *The Law Quarterly Review*, 60 (1944), s. 86.

(78) Hood Phillips, *op. cit.*, s. 58-59.

(79) Jennings, *The Law and the Constitution*, s. 141.

(80) Hood Phillips, *op. cit.*, s. 44; Wade, «Introduction ...», s. xl.

(81) *Ibid.*

(82) Hood Phillips, *op. cit.*, s. 47.

olmakla beraber, kanunların anayasaya uygunluğunun mahkemelerce denetlenmesi sistemine yer vermemişlerdir. Bu ülkelerde yasama yetkisinin aşılması, yasama organı ile seçmenler arasında çözümlenmesi gereken bir mesele sayılmıştır. İngiltere'de de durumun pek farklı olduğu söylenemez; çünkü burada da kamu oyu Parlamento iktidarını sınırlandırmakta; ahlâka, hukukun genel prensiplerine ve iyi idare icaplarına aykırı kanunlar çıkmaması veya çıkmışsa bile bunların en kısa zamanda yürürlükten kaldırılması için nihai müeyyideyi teşkil etmektedir. ⁸³

(83) *Ibid.*; Wade, Introduction ...», s. xxxvii; Jennings, *The Law and the Constitution*, s. 136.